

SSCB'nin Dağılımıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi

Mehmet Gürbüz*
Murat Karabulut*

Özet: Bu araştırmada, SSCB'nin dağılımıyla bağımsızlığına kavuşan 15 ülkeye ait 36 sosyo-ekonomik değişken kullanılarak, aynı yapıyı gösteren homojen ülke gruplarının belirlenmesine ve hangi ülkelerin birbirlerine daha çok benzediğinin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Bunun için "Hiyerarşik Küme Analizi" adı verilen istatistiksel yöntemin kullanılması uygun görülmüştür. Analiz sonuçları, Dendrogram ve Aglomeratif Çizelgeyle de desteklenmiştir. Analizde mesafe olarak kullanılan Kareli Öklid ve Pearson Yakınlık Matrisi ölçütlerine göre birbirlerine en çok benzeyen ülkeler de belirlenmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre; genel olarak Baltık, Doğu Avrupa, Kafkas ve Orta Asya ülkeleri kendi içlerinde birbirlerine daha çok benzemektedir. Bu benzerlikte coğrafi özelliklerin yanında, tarihi, siyasi, kültürel ve ekonomik politikaların etkili olduğu görülmektedir. Aglomeratif çizelgede katsayıya göre birbirlerine en çok benzeyen ülkeler Litvanya-Latviya, en az benzeyen ülkeler ise Azerbaycan-Estonya'dır. Rusya, alanının büyüklüğü, nüfusunun fazlalığı gibi özelliklerin büyük ölçüde belirlediği bazı sosyo-ekonomik veriler bakımından diğer ülkelere hemen hiç benzemektedir.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Hiyerarşik Küme Analizi, Sosyo-Ekonomik Benzerlik.

1. Giriş

Ülkelerin gelişme düzeylerini tarihsel, ekonomik, sosyal, coğrafi, iklimsel ve stratejik faktörler belirlemekte; bu faktörlere bağlı olarak ülkeler arası benzerlik ve farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ülkeler arasında veya bir ülkenin bölgeleri arasında görülen her türlü eşitsizlikler bölgesel dengesizlik olarak nitelendirilmekte ve bu dengesizlikler sosyo-ekonomik gelişmişlik farkını ortaya çıkarmaktadır. Dünyada tarih boyunca var olan ülkeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farkı, 18. yüzyılda endüstri devrimi ile artmaya başlamış

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi / KAHRAMANMARAŞ
mgurbuz@ksu.edu.tr
mkarabulut@ksu.edu.tr

ve bu artış II. Dünya Savaşı sonrası daha da hızlanmıştır. Günümüzde, gelişmişlik farkının fazla olduğu bölgelerden biri de, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan ülkeler arasında görülmektedir.

V-VI. yüzyıldan itibaren Karadeniz ile Baltık denizi arasında kabileler halinde yaşayan Slav ırkına mensup olan Ruslar, IX. yüzyılın sonunda merkezi Kiev olan Drevniy Rus devletini kurmuşlar; çeşitli mücadeleler sonucunda, 1582'de Sibirya'yı, 1654'de Ukrayna'yı, daha sonra Belarus ve Litvanya'yı, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Güney Kafkasya ve Türkistan bölgelerini ele geçirerek sınırlarını genişletmişlerdir (Purtaş 2005: 10-14). Bu yayılma hareketi sonucunda birçok millet Rusyanın sınırları içerisine dahil olmuş ve Rusya bir imparatorluk haline gelmiştir. 1918-1922 yılları arasında Bolşevikler Rus İmparatorluğu üzerinde askeri müdahalelerle hakimiyet kurmaya çalışmışlar ve 30 Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni resmen ilan etmişlerdir. SSCB ilk kurulduğunda 4 cumhuriyetten oluşurken, 1936 yılında bazı idari düzenlemelerle cumhuriyet sayısı 12'ye çıkmış; II. Dünya Savaşı sırasında Baltık cumhuriyetleri işgal edilerek SSCB'ye katılmış, böylece cumhuriyet sayısı 15'e yükselmiş ve SSCB, bu tarihten 1991 yılına kadar 15 cumhuriyetten oluşan sözde federal, ancak fiilen üniter bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür (Purtaş 2005: 27). SSCB 1991 yılında resmen dağılmış ve 15 cumhuriyet bağımsızlığına kavuşmuştur.

Bir zamanlar Pasifik Okyanusu'ndan Baltık Denizi'ne, kuzey kutbundan Karakum Çölü'ne kadar uzanan 22.4 milyon km² alanda 286.7 milyon nüfus barındıran SSCB, 1930'larda başlayan ağır sanayileşme politikaları ile %14'lük büyüme hızına ulaşmış ve kısa zamanda sanayi devi haline gelmiştir (Ağdaş 2006: 2). Bu yıllarda sanayileşmeyi kalkınma ile özdeş tutan SSCB, sanayinin hammadde ihtiyacını temin için Türk cumhuriyetlerindeki hammadde kaynaklarını kontrol altına almaya önem vermiştir (Uludağ ve Mehmedov 1992: 259). SSCB'de hammaddeler çıktığı yerde işlemek yerine, merkezde işleme yoluna gidilmiş ve bu politikalar sayesinde endüstri tesisleri daha çok merkezde yer alan Slav cumhuriyetlerinde kurulmuştur. Türk cumhuriyetleri daha ziyade tarıma yönlendirilmiş ve tarım politikası pamuk üretimini artırma, yeni ekim alanları kazanma ve suni sulama yöntemlerine geçme şeklinde olmuştur (Uludağ ve Mehmedov 1992:260).

Sovyet insanı yaratılması ve milli kimlik bilincinin zayıflatılmasına yönelik 70 yıllık Sovyet Milletler Politikası SSCB'ni Rus olmayanlara yaşam hakkının tanınmadığı bir ülke haline getirmiştir (Purtaş 2005: 19). Bu uygulamalar SSCB'deki milletleri birbirine yaklaştırarak yaşamak yerine uzaklaştırarak yaşamayı tercih etmelerine neden olmuştur (Uludağ ve Mehmedov 1992: 238).

SSCB'de 1950'li yıllardan itibaren dış dünya ile ilişkiler artmış, birlik içerisinde iletişim gelişmiş, etnik sorunlar farklı boyutlar kazanmış ve Rus dışındaki uluslar giderek güçlenmeye başlamıştır (Uludağ ve Mehmedov 1992: 239). 1970'li yıllardan itibaren SSCB, çeşitli siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel olaylar nedeniyle (gerekli modernizasyonun yapılamaması, teknoloji ve kalitenin geri planda kalması, arz-talep dengelerinin kurulamaması, tarım sektöründeki yanlış politikalar) çözülmeye başlamış, merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte sosyalist anlayış iflas etmiştir (Ağdaş 2006: 2). 1989 yılında Doğu Avrupa'da yaşanan devrim, çok yüksek düzeyde bir politik bağımsızlık ve ekonomik etkinlik kazanma arzusu ile yönetilmiş; bu olay hem sosyalist dış ticaret sisteminin, hem de bölgesel ekonomik entegrasyon olan COMECON'un çöküşüne yol açmıştır (Uludağ ve Mehmedov 1992: 369). Bu gelişmelerin ardından, SSCB çözülme sürecine girmiş ve SSCB tam olarak milli sınırlara göre dağılmıştır (Purtaş 2005: 3). Rus olmayan milletler, başta Baltık devletleri olmak üzere bağımsızlıklarını kazanma çabasına girişmişler; bu gelişmelerden diğer cumhuriyetler de etkilenmiş ve Türk Cumhuriyetleri 1990 yılında egemenliklerini, 1991 yılında ise bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Bilge 1995). Bu sürecin sonucunda 1 Ocak 1992'de SSCB resmen ortadan kalkmıştır (İbrahimov ve Özözen 2002: 177).

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ülkeler, bağımsızlık öncesi izlenen politikalar nedeniyle sosyo-ekonomik ve kültürel olarak farklı özellikler göstermektedir. Bu ülkeler coğrafi olarak, Doğu Avrupa (Rusya, Belarus, Ukrayna, Moldova), Baltık (Estonya, Latviya, Litvanya), Kafkasya (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) ve Orta Asya ülkelerinden (Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan) oluşmaktadır. Aynı zamanda bu bölgede ırk olarak Ruslar, Slavlar, Türkler, Gürcüler ve Ermeniler, din olarak Katolikler, Ortodokslar, Gregoryenler ve Müslümanlar yaşamaktadır.

Bu çalışmada, SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlığına kavuşan ülkelerde sosyo-ekonomik değişkenlerdeki farklılıklara rağmen ülkeler arasındaki benzerlikleri belirlemek amacıyla hiyerarşik kümeleme analizi uygulanmış ve analiz edilmiştir. Çünkü, tüm dünyada olduğu gibi bu ülkelerde de ülke ve bölgeler arasında dengelerin sağlanması siyasi istikrar adına çok önem arz etmektedir.

2. Kullanılan Veriler ve Yöntem

Bu çalışmada, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan on beş ülkenin sahip olduğu çeşitli sosyo-ekonomik değişkenler (Tablo 1) kullanılarak ülkelerin benzerlik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ülkelerin benzerlik düzeylerini belirlemek için hiyerarşik kümeleme (*kluster*) analizi uygulanmıştır. Çünkü bu yöntemi kullanarak benzer özelliğe sahip objeleri veya olayları sınıf

landırmak mümkündür (Koç 2001). Bu analizde kümeleri oluşturan üyelerin (objelerin) hangileri olacağı önceden bilinmemektedir. Bu nedenledir ki, kümeleme analizinin ana hedefi birbirinden farklı homojen kümelerin tanınması veya belirlenmesidir. Kümeleme analizinde, grupların oluşması sırasında birbirine yakınlık veya uzaklık (mesafe) dikkate alınır. Bu işlem yapılırken kareli Öklid mesafesi ve Pearson yakınlık matrisi kullanılmıştır. Bu yöntemde değişkenlerin ölçek seviyeleri sonucu doğrudan etkilemektedir. Bu dezavantajı (birim farklılığını) ortadan kaldırmak için, bütün değişkenleri standardize forma getirmek gerekir. Bu nedenle ham değerler SPSS programı kullanılarak "0" ile "1" arasında standardize edilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Değişkenler

Kullanılan sosyo-ekonomik değişkenler	
1- Ortalama yaşam süresi (yıl)	19- Kişi başına enerji tüketimi (kwh)
2- Nüfus	20- Kişi başına sağlık harcamaları (\$)
3- Nüfus artış hızı (%)	21- Bir yaşın altındaki çocuklarda kızamık aşısı aşılanma oranı (%)
4- Doğum oranı (‰)	22- Beş yaşın altındaki çocuklarda ölüm oranı (‰)
5- Çocuk ölüm oranı (‰)	23- İnsani gelişmişlik endeksi
6- 0-14 yaştaki nüfus oranı (%)	24- Milli gelirden eğitime ayrılan pay %
7- 65 ve yukarı yaştaki nüfus oranı (%)	25- Eğitim endeksi
8- Şehir nüfus oranı (%)	26- Kişi başına milli gelir (\$)
9- Okur yazar oranı (%)	27- Milli gelir endeksi
10- Enflasyon (%)	28- Milli gelir (\$)
11- İşsizlik oranı (%)	29- Satın alma gücüne göre milli gelir (\$)
12- Tarımda çalışanların toplam istihdama oranı (%)	30- Satın alma gücüne göre kişi başına milli gelir (\$)
13- Sanayide çalışanların toplam istihdama oranı (%)	31- HIV virüsü taşıyanların oranı (‰)
14- Hizmette çalışanların toplam istihdama oranı (%)	32- 15-64 yaş arasında HIV virüsü oranı (‰)
15- İhracat (milyar \$)	33- Yüz bin kişiye düşen doktor sayısı
16- Ticarete çalışanların toplam istihdama oranı (%)	34- Çalışan kadınların oranı (%)
17- İthalat (milyar \$)	35- Nüfusun su kaynaklarına ulaşabilme oranı (%)
18- İhracatın ithalatı karşılama oranı (%)	36- İçme suyu temin oranı (%)

Ülkeler arasındaki benzerlik mesafesi aglomeratif hiyerarşik küme analizi ile hesaplanmıştır. Bu yöntemde küme, her bir ülkeyi gruplandırarak işleme başlar ve gruplar hiyerarşik devam eder; bu durum büyük bir küme oluştu-

runcaya kadar sürer. İşlemin başında gözlem sayısından 1 eksik sayıda küme mevcuttur. Daha sonra birinci basamakta birbirine en çok benzeyen ülkeler bir küme oluştururken, ardından buna yeni bir ülke veya başka ülkelerin oluşturduğu yeni bir küme eklenir ve böylece üçüncü bir küme oluşmuş olur. Küme bir kez oluştuktan sonra tekrar ayrılmaz, aksine diğer kümelerle birleşir. Bu nedenle aglomeratif hiyerarşik küme sisteminde gruplar bölünüp yenilerinin oluşması hiçbir zaman gerçekleşmez. Örneğin; iki ülke bir birlik oluşturmuş ise işlemler süresince bu iki ülke hiçbir zaman birbirinden ayrılmaz ancak yeni ülkeler bu gruba ilave olabilirler.

Küme veya grupların kombinasyonu için *basit bağlantı* veya *en yakın komşu tekniği* seçilmiştir. Bu teknikte ilk iki ülke en küçük mesafeyi ve en büyük benzerliği meydana getirerek birinci kümeyi oluşturur. Daha sonra bunlara en yakın olan diğer kümeler sırayla eklenir.

Hiyerarşik kümeleme sonuçlarını göstermede *dendrogram yöntemi* kullanılmıştır. Dendrogram soldan sağa 0-25 birim olarak ölçeklendirilmiştir. Dendrogramdaki yatay çizgiler mesafeyi, dikey çizgiler ise birleşen kümeleri göstermektedir. Ölçek üzerinde kümelerin birleşme noktaları, hangi grupların oluştuğunu gösterdiği gibi, aynı zamanda aralarındaki mesafeyi de göstermektedir. Araştırmada bu yöntemin uygulanması sonucunda ülkeler 0-25 birim arasındaki ölçeklendirilmiş mesafelerde gruplandırılmıştır .

Bu çalışmada *Pearson yakınlık matrisi* kullanılarak ülkeler arasındaki yakınlıklar tespit edilmiştir. Yakınlık matrisinde mesafe +1 ile -1 arasında değişmektedir. Sosyo-ekonomik kriterler bakımından ülkeler birbirlerine yaklaştıkça yakınlık matrisi +1'e, uzaklaştıkça ise -1'e yaklaşmaktadır.

Çalışmada istatistiksel hesaplamalar için SPSS Windows 11.0 programı, elde edilen sonuçların haritalanması sırasında ise ArcGIS 9.1 yazılımı kullanılmıştır. Üretilen haritalar sayesinde ülkeler arasındaki mevcut benzerliklerin ve farklılıkların görsel olarak daha iyi algılanması sağlanmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Rusya'da gerçekleştirilen Bolşevik Devrimi ile uygulanmaya başlanan sosyalist ekonomik sistem sayesinde bu ülkelerde merkezi planlama ekonomisi hakim olmuştur (Kar vd. 2006). SSCB, merkezi planlama ekonomisi ile Doğu Bloku ile, birliği oluşturan cumhuriyetleri ve özerk bölgeleri birbirine entegre hale getirmeye amaçlamış; böylece ülkelerin kendi kendilerine yeterli olmaması sağlanarak birliğin geleceği güvence altına alınmaya çalışılmıştır (Avşar ve Solak 1994: 95). Bu amaçla, bir ülkede üretilen hammadde diğer ülkede ara mamul haline getirilmiş, nihai ürün çoğunlukla Ukrayna ve Rusya'da elde edilmiştir (Demirkan 1993). Ancak, bu planlama ekonomisinde

etnik faktörün önemini koruması ve etnik dağılımın gündemde olması yönetim kararlarını büyük ölçüde etkilemiş (Uludağ ve Mehmedov 1992: 238); Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri hammadde üretimi (tarımsal ürünler ve enerji) ve askeri amaçlı kullanılırken, Rusya ve Slav Cumhuriyetlerinde sanayi geliştirilmiştir. Bu şekildeki uygulamaların sonucunda ortaya çıkan ikili ekonomik yapı cumhuriyetler ve bölgeler arası sosyo-ekonomik farklılıkları ortaya çıkarmıştır (Akçalı 2002: 19). Bu uygulamaların bir sonucu olarak, SSCB döneminde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkas ülkeleri az gelişmiş ve sosyal olanaklar bakımından geri kalmış iken, Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleri (Moldova hariç) sosyo-ekonomik bakımdan daha ileri duruma gelmişlerdir (Gumpel 1998). Bu dönemde Rusya Federasyonu, en geniş yüz ölçüme, en fazla nüfusa, en güçlü ekonomiye sahip bulunan ülke olmuş ve büyük siyasi güç olarak ortaya çıkmıştır (Purtaş 2005: 6). Diğer Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleri de Rusya'nın kayırmacı politikasından yararlanmışlar ve sosyo-ekonomik bakımdan daha iyi duruma gelmişlerdir. Bu dönemde Orta Asya Türk cumhuriyetleri sahip oldukları doğal kaynaklar ile Sovyet ekonomisinin önemli tamamlayıcısı olmasına rağmen birlik içerisinde en fakir durumda kalmışlardır (Yüce ve Özbek 2005).

Uludağ ve Mehmedov'un (1992) belirttiğine göre; SSCB milli gelir verileri göz önüne alındığında, Rusya fevkalade büyük kazanan, Litvanya ve Estonya küçük ölçüde, Belarus ve Azerbaycan ise büyük ölçüde kaybeden olmuştur. Bu politikalar sonucunda, 1991 yılında bağımsız olan 15 ülke içerisinde Rusya, en hakim duruma gelmiş, toplam birlik nüfusunun %51'ine, toplam yüzölçümün %76'sına, üretime yönelik sermaye birikiminin %61'ine, net maddi üretimin (milli gelir) %59'una sahip olmuştur. 1989 yılında net maddi üretim Rusya'da 412, Doğu Avrupa cumhuriyetlerinde 139, Baltık ülkelerinde 21, Kafkas ülkelerinde 30, Orta Asya ülkelerinde ise 69 milyar Ruble; sermaye birikimi ise sırasıyla; 113, 360, 58, 67, 210 milyar Ruble olmuştur. Kişi başına üretim, Rusya'da 5500, Baltık ülkelerinde 5300, Kafkas ülkelerinde 5000, Orta Asya ülkelerinde ise 4600 Ruble'dir. 1990 yılı dış ticaret dengesi bakımından sadece Rusya (32,11 milyar Ruble) ve Azerbaycan'da (0,55 milyar Ruble) fazlalık varken diğer ülkeler açık vermekte, cumhuriyetler arası ticaret dengesinde ise Belarus (0,95 milyar Ruble), Özbekistan (3,99 milyar Ruble), Kazakistan (8,48 milyar Ruble), Gürcistan (0,38 milyar Ruble) ve Azerbaycan (1,93 milyar Ruble) artı durumda olup diğer ülkeler eksi durumdadır (Uludağ ve Mehmedov 1992: 369-379).

Bu verilerden anlaşıldığı gibi, SSCB döneminde uygulanan merkezi ekonomik politikalara rağmen cumhuriyetler arasında önemli farklılıklar oluşmuş ve hayat standartları cumhuriyetler arasında büyük değişiklikler göstermiştir. Türk cumhuriyetlerinde bağımsızlıklarından bir yıl sonra kişi başına düşen milli gelir

SSCB ortalamasının yarısından daha az olup, birlikten ayrılan ülkeler içerisinde en az olan ülkelerdir (Yüce ve Özbek 2005). Aynı geri kalmışlık ulaşım, haberleşme, altyapı, eğitim, sağlık açısından da geçerli olup, bebek ölümlerinin oldukça fazla ve yaşam süresinin diğer cumhuriyetlere göre daha kısa olduğu görülmektedir (Yüce ve Özbek 2005). 1992 yılında bebek ölüm oranları Slav cumhuriyetlerinde %14, Baltık Cumhuriyetlerinde %12, Kafkas Cumhuriyetlerinde %19 iken Orta Asya Cumhuriyetlerinde %35 olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılı İnsani Gelişmişlik Endeksine göre Rusya Federasyonu 62., Kazakistan 80., Türkmenistan 97., Azerbaycan 101., Kırgızistan 109., Özbekistan 111., Tacikistan 122. sırada yer almaktadır (Yüce ve Özbek 2005). Yoksulluk sorunu bu ülkelerin adeta kaderi haline gelmiş ve bu durum Orta Asya halkını hem ekonomik, hem de sosyo-kültürel açıdan geri bırakmıştır. Genel olarak petrol, doğal gaz ve altın gibi doğal kaynaklara sahip olan Orta Asya ülkelerinin ekonomik yapıları beklenenin oldukça gerisinde olmakla birlikte, birbirleri arasında da büyük farklılıklar oluşmuştur (Arı 1996).

SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlığına kavuşan ülkeler merkezi plana dayanan karar alma mekanizmalarını terk edip serbest piyasa ekonomisine yönelmişler ve geçiş ekonomisi uygulamaya başlamışlardır (Kar vd. 2006). Bunun yanında, ulusal ekonomiyi inşa etme, ekonomik kaynakların kontrolü ve ülke ekonomisinin idaresine sahip çıkmak gibi son derece önemli süreci de gerçekleştirmek durumunda kalmışlardır (Ağdaş 2006: 4). Bu ülkeler, bağımsız devlet olma özelliklerini kazanma ve merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşüm sürecinin sıkıntılarını bir anda yaşamışlardır. Bu sıkıntılara kendi yaptıkları reform hataları da eklenince büyük üretim düşüşü yaşanmış, temel iktisadi göstergeler 1970'teki düzeye gerilemiş ve 1991-1995 yılları ekonomik reformdan çok ekonomik krizle mücadele yılları olmuştur (Yüce ve Özbek 2005). Bu durum, halkın yaşam standardını daha da düşürmüştü ve 1988 yılında Orta Asya'da yaşayan insanların yirmi beşte biri tam anlamıyla yoksul durumda yaşarken, 1998 yılında nüfusun beşte biri yoksul duruma düşmüştür (Yüce ve Özbek 2005). Kafkasya ve Orta Asya geçiş ekonomilerinin yaşadığı daralma diğer ülkelere göre daha ciddi olmuş ve üretim kayıpları 1990-2000 döneminde, Özbekistan için %17, Kazakistan %39, Türkmenistan %48, Kırgızistan %50, Tacikistan %60 ve Azerbaycan %63 oranlarında gerilemiştir (Kar vd. 2006). Üretimde görülen bu daralma eski dönemdeki talebi bile karşılayamaz duruma gelmiş, fiyatlar çok hızlı artmış ve enflasyon hızla yükselmiştir. 1995 yılında enflasyon oranları Belarus'da %709,3, Tacikistan'da %443,1, Azerbaycan'da %411,8 gibi yüksek iken, Latviya'da %25, Estonya'da %29, Moldova'da %30 olarak diğer ülkelere göre daha düşüktür (Kar vd. 2006). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren 1995 yılına kadar ekonomik büyümenin gelişimi hep eksi değerlerde kalmış, 1996 yılından itibaren

(Türkmenistan 1998 yılından itibaren) artı değere geçmiştir (Ağdaş 2006: 32). Türkmenistan'ın daha sonra artı değere geçmesinde SSCB dönemindeki ekonomik modelden olumsuz olarak en çok etkilenen Türk Cumhuriyeti olması etkili olmuştur (Elibüyük ve Altıbayev 2002: 44). Orta Asya ülkelerinin tekrar toparlanmaları yaklaşık on yıl almış, Baltık ülkeleri Avrupa Birliği'ne coğrafi ve politik yakınlıklarından dolayı daha hızlı bir şekilde toparlanmıştır. Bu sosyo-ekonomik gelişmeler sonucunda enflasyon hızla düşerek 2004 yılında Belarus'da %18,3, Tacikistan'da %7,2, Azerbaycan'da %6,7, Latviya'da %6,3, Estonya'da %3,1, Litvanya'da %1,1 olmuştur (Kar vd. 2006).

Bu ülkelerin ekonomilerinde bir liberalleşme dönemi yaşanmış, 1989 yılında liberalizasyon endeksi (0-1 arası) tüm ülkelerde 0,25 iken, 2000 yılında Baltık ülkelerinde 0,92, Kafkas ülkelerinde (Azerbaycan hariç) 0,50, Doğu Avrupa ülkelerinden Belarus'da 0,17, Rusya'da 0,33, Ukrayna'da 0,50, Moldova'da 0,67, Türk cumhuriyetlerinden Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'da 0,25, Tacikistan'da 0,17 ve Özbekistan'da 0,08 olmuştur (Kar vd. 2006). Bu ülkelerde liberalleşme ile ekonomik büyüme arasında yakın bir ilişki tespit edilmiş ve liberalizasyon politikalarını kararlı bir şekilde hızla gerçekleştiren ülkelerin ekonomik büyümeye diğerlerine oranla daha hızlı geçtiği görülmüştür (Kar vd. 2006). Bu verilerden anlaşıldığı gibi AB'ye üyelik perspektifi içinde olan Baltık ülkelerinin AB ülkeleri ekonomileri ile bütünleşme konularında ciddi ilerlemeler kaydettiği, bu gelişmeleri Moldova, Ermenistan ve Ukrayna'nın takip ettiği görülmektedir.

Bu değerlendirmelerden anlaşıldığı gibi, bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra her konuda bir geçiş süreci yaşanmış, ülkelerdeki bu geçiş süreci ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan bir çok sorunu beraberinde getirmiş ve bu dönemi her ülke farklı şekilde yaşamıştır. Bu ülkelerde, SSCB döneminde uygulanan sosyo-ekonomik politikalar, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra uygulamış oldukları geçiş ekonomileri, dış yardım, doğrudan sermaye girişi ve reformları (liberalleşme) etkileyen siyasal nedenler ülkeler arasında sosyo-ekonomik farklılıkların kapanmasına engel olmuştur. Hâlâ bu ülkelerde önemli sosyo-ekonomik farklılıklar yaşanmakta ve bu farklılıkları belirleyen bazı kriterlerden; insani gelişmişlik endeksi 0,858-0,652, kişi başına milli gelir 9732-355 \$, kişi başına sağlık harcamaları 754-71 \$ arasında değişmektedir (Tablo 2). Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin tamamında kişi başına milli gelir 4000 \$'ın altında iken Baltık ülkelerinde 7000 \$'ın üzerindedir. Bu veriler, ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkları, dolayısıyla benzerlikleri ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Tablo 2. Ülkelerin Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Özellikleri

ÜLKELER	Yaşam Süresi	Mat. A	N. Art. Hız (%)	Doğum O. (%0)	Şehir N.O. (%)	99,8 Okur. Yazar O. (%)	Enflasyon (%)	İstisnâk O. (%)	Tr. Çal. Top. İst. O. (%)	San. Çal. Top. İst. O. (%)	Hiz. Çal. Top. İst. O. (%)	Tar. Çal. Top. İst. O. (%)	İnciort (ml.\$)	İthalat (ml.\$)	Harith. Kay. O. (%)	K. B.ç. En. Tük. (tonb)	K. B.ç. S.ğ. Har. (\$)	1 Y.ç. Al. Ço. Kız. A.ç. O. %
Estonya	71,6	1416000	-0,4	9,2	69	99,8	4,4	4,5	21,0	20,0	69,0	11,0	9,88	12,03	80,5	5202,0	682	95,1
Letonya	71,8	2274735	-0,6	9,4	66	99,7	2,5	6,5	13,0	19,0	68,0	13,0	6,98	10,33	67,6	2801,0	678	99
Latvya	72,5	3385906	-0,3	8,87	67	99,6	1,2	3,7	15,8	28,2	56,0	15,8	14,64	18,25	80,2	2617,0	754	98
Rusya	65,2	14978000	-0,4	10,1	73	99,4	17,7	6,6	10,8	29,1	60,1	10,8	31,76	171,5	185,2	6649,0	551	98
Belarus	68,2	10293011	-0,4	9,5	71	99,6	75,2	1,6	14,0	34,7	51,3	14,0	19,61	21,12	92,9	3193,0	570	99
Ukrayna	66,1	48396000	-0,7	9,9	68	99,4	11,5	4,0	25,0	20,0	55,0	25,0	38,88	44,11	88,1	3929,0	305	99
Moldova	68,1	4433000	-0,2	14,3	41	99,1	12,7	7,3	40,7	12,1	47,2	40,7	1,02	2,65	38,5	973,0	177	94
Gürcistan	70,6	4961000	-0,3	11,8	57	100	4,8	12,6	40,0	20,0	40,0	40,0	1,761	3,32	33,0	1836,0	174	73
Ermenistan	71,6	3330000	0,2	12,6	67	99,4	1,4	7,4	45,0	25,0	30,0	45,0	1,056	1,684	62,7	1471,0	302	91
Azerbaycan	67	7800000	1,0	19,3	52	98,8	2,2	1,2	41,0	7,0	52,0	41,0	12,51	5,176	241,7	2333,0	140	97
Kazakistan	63,4	16742000	0,8	18,4	36	99,5	8,5	7,4	20,0	30,0	50,0	20,0	33,55	22,0	161,6	3873,0	315	95
Türkmenistan	62,5	4689000	1,9	28,0	45	98,8	10,4	60,0	49,2	13,8	37,0	48,2	5,421	3,939	137,6	1772,0	221	88
Özbekistan	66,6	25564000	1,8	26,1	37	99,3	39,9	10,0	44,0	20,0	36,0	44,0	5,51	3,99	138,1	1692,0	159	97
Tacikistan	63,7	6720000	2,4	32,8	28	99,5	23,3	12,0	67,2	7,5	25,3	67,2	1,16	1,513	76,7	2219,0	71	84
Kırgızistan	67,1	4822000	1,7	26,1	34	98,7	7,9	18,0	55,0	15,0	30,0	55,0	0,701	1,177	39,6	1283,0	161	98

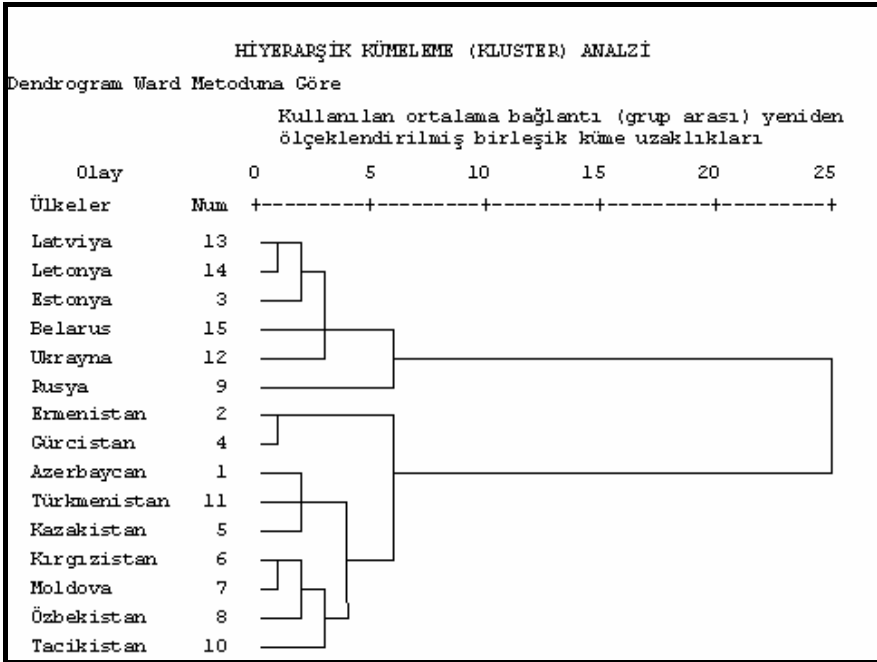
ÜLKELER	65 ve + Nüf. O. (%)	İre. Gay. El.	M. Gel. Eğit. Ayrı Pay (%)	Eğit. İnd.	K. B.ç. Mil. Gel. (\$)	Mil. Gel. El.	Mil. Gel. (\$)	Sat. Al. Güc. Mil. Gel. (\$)	K. B.ç. Sat. G. Mil. G1. (\$)	Ço. Ö. O. (%)	Hiv. Vir. Tap. O. (%)	14-65 Yaş. Hiv. Vir. T.O. (%)	0-14 Yaş. n.O. (%)	İç. İst. Y. Tam. O. (%)	Su Kay. III. O. (%)	Dok. Say. (100000)	Çal. Kad. O. (%)
Estonya	17,2	0,8	5,7	0,97	9732	0,83	11,2	19,6	13925	8,08	5,9	1	15,5	100	100	448	52,2
Letonya	16,4	0,8	5,8	0,79	6879	0,96	13,6	27,0	12113	9,62	3,4	0,4	14,4	100	100	301	49,1
Latvya	15,5	0,8	5,9	0,81	7305	0,97	22,3	45,0	12448	7,13	0,3	0,1	16,1	100	100	397	51,8
Rusya	14,4	0,7	3,8	0,95	5336	0,77	581,4	1424,4	9821	16,96	6,0	0,9	14,6	99	99	425	54,3
Belarus	14,6	0,7	6,0	0,71	3024	0,95	22,9	68,5	7938	13,62	1,5	0,3	16	100	100	455	52,5
Ukrayna	16,6	0,7	5,4	0,94	1760	0,69	64,8	333,4	6483	9,5	7,7	1,0	15,6	98	98	295	49,9
Moldova	10,3	0,6	4,9	0,89	693	0,48	2,6	7,3	1649	41,0	1,2	0,2	20,2	92	92	264	56,6
Gürcistan	16,5	0,7	2,2	0,91	1429	0,56	5,2	12,8	2878	19,34	0,6	0,1	18	79	79	409	51,1
Ermenistan	11,1	0,7	3,2	0,91	1825	0,62	3,1	12,4	4316	24,16	0,8	0,2	21,6	92	92	339	48,0
Azerbaycan	7,8	0,7	3,2	0,89	1497	0,62	8,5	34,5	4368	82,07	0,1	0,1	26,4	78	78	355	59,6
Kazakistan	8,2	0,7	3,0	0,96	3771	0,72	40,7	111,6	7381	30,54	1,0	0,1	23,7	91	91	354	65,0
Türkmenistan	4,1	0,7	4,0	0,91	1869	0,64	6,2	20,9	6981	53,49	0,0	0,1	33,7	72	72	418	60,4
Özbekistan	4,8	0,6	7,4	0,91	533	0,49	12,0	49,0	1806	68,89	0,3	0,1	33,5	85	89	274	56,2
Tacikistan	4,8	0,6	2,8	0,90	355	0,41	2,1	7,7	1071	43,64	0,0	0,1	39,5	60	60	203	46,5
Kırgızistan	6,2	0,7	3,1	0,92	474	0,49	2,2	30,9	1911	36,8	0,7	0,1	31,6	77	77	251	55,1

Kaynak: <http://www.nationmaster.com> (13.01.2007)

3.2. Hiyerarşik Kümeleme Analizi

SSCB'den ayrılan 15 ülke arasında birbirlerine en çok benzeyen ülkeleri ortaya koymak amacıyla *hiyerarşik kümeleme analizi* uygulanmıştır. Hiyerarşik kümeleme sonuçlarını göstermede kullanılan dendrogram incelendiğinde; kullanılan sosyo-ekonomik veriler bakımından birbirlerine en çok benzeyen ülkeler 1 birimlik mesafede grup oluştururken, birbirlerine en az benzeyen ülkeler ise en son aşama olan 25 birimlik mesafede bir araya gelmektedir (Şekil 1). Bazı ülkeler birbirlerine çok benzer olduklarından 1 birimlik mesafede grup oluştururken, bazı ülkeler ise kendilerine has özelliklerinden dolayı

ilk aşamada tek başlarına bir grup gibi görünmektedirler. Örneğin, ilk önce tek başına bir küme oluşturan Rusya 6 birimlik mesafede, Ukrayna ve Tacikistan 3 birimlik mesafede başka bir ülke ile birleşmektedir. İlk başta Rusya'nın tek başına bir grup olmasında, nüfus sayısı, şehir nüfus oranı, milli geliri, HIV virüsü, ihracat miktarı, ithalat miktarı, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve kişi başına enerji tüketimi vb veriler diğer ülkelerden daha yüksek olması etkili olmuştur. Ukrayna milli gelir ve HIV virüsü verilerinin bakımından diğer ülkelerden farklılık göstermektedir. Tacikistan ise nüfus artış hızı, doğum oranı, ticaret ve tarımda çalışanların toplam istihdama oranlarının yüksek olması, milli gelir, içme suyu temini, ihracat miktarı ve sağlık harcamalarının çok düşük olması ile diğer ülkelerden ayrılmaktadır.

Şekil 1: Hiyerarşik Kümeleme Analizinde Yeniden Ölçeklendirilmiş Birleşik Küme Uzaklıkları

Bulunan sonuçlara göre, bir birimlik mesafede on iki küme oluşmaktadır (Şekil 2). Bu mesafede, Litvanya ile Latviya, Ermenistan ile Gürcistan, Kırgızistan ile Moldova birleşerek ikili gruplar halinde küme oluştururken geriye kalan ülkeler tek başına birer küme oluşturmaktadır. Bu mesafede Baltık ve Kafkas ülkelerinden ikisinin kendi aralarında bir küme oluşturmaları, sosyo-ekonomik özellikler değerlendirildiğinde normal bir sonuç olarak kabul edile-

bilir. Burada en dikkat çekici sonuç, bir Doğu Avrupa ülkesi olan Moldova'nın çevresindeki diğer ülkelere göre sosyo-ekonomik bakımdan daha geri olması ve Orta Asya ülkelerinden Kırgızistan ile birleşmesidir.

Şekil 2: Ülkelerin Bir Birimlik Mesafede Kümelere Ayrılışı

İki birimlik mesafede; Litvanya kümesi Estonya ile, Kırgızistan kümesi Özbekistan ile, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kırgızistan birbirleri ile birleşerek üç elemanlı küme oluşturmaktadır (Şekil 3). Diğer ülkeler ise tek başına bir küme olarak kalmakta ve küme sayısı sekize düşmektedir. Bu mesafede Baltık ülkeleri beklendiği gibi tam bir birlik oluşturmaktadır. SSCB döneminde Baltık cumhuriyetleri tüketim malları konusunda toplam nüfus içindeki paylarına göre iki kat üretim yapmış; bu durum bölgedeki hayat standardının yükselmesine neden olmuştur (Uludağ ve Mehmedov 1992: 376). Bu nedenle, Baltık ülkeleri sosyo-ekonomik veriler bakımından diğer ülkelerden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Bu mesafede Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın bir birlik oluşturması eski SSCB dönemindeki ve daha sonraki uygulamaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler ekonomik olarak diğer Türk cumhuriyetlerinden daha iyi durumdadırlar. Azerbaycan petrol ve doğal gaz bakımından zengin (Özey 1996: 23), Kazakistan hammadde ve tahıl ürünleri açısından zengin bir durumda olup SSCB döneminde bazı ayrıcalıklı yatırımlardan yararlanan bir cumhuriyet olmuştur. Türkmenistan doğalgaz bakımından Rusya'dan sonra ikinci, pamuk, tekstil endüstrisi, halı-

cılık, bazı sebzeler ve bağcılık bakımından ise iyi durumdadır (Özey 1996: 101-102). Yukarıda belirtilen özellikler nedeniyle bu ülkeler aynı küme içerisinde yer almışlardır. Kırgızistan kümesi yine bir Orta Asya ülkesi olan Özbekistan ile birleşerek üçlü küme oluşturmaktadır. Özbekistan, beraber küme oluşturduğu Kırgızistan ve Moldova'ya göre nüfus bakımından çok daha büyük olup ihracat, ithalat ve ihracatın ithalatı karşılama oranı bakımından daha iyi olmakla beraber, diğer sosyo-ekonomik özellikler bakımından bu ülkelere benzemektedir.

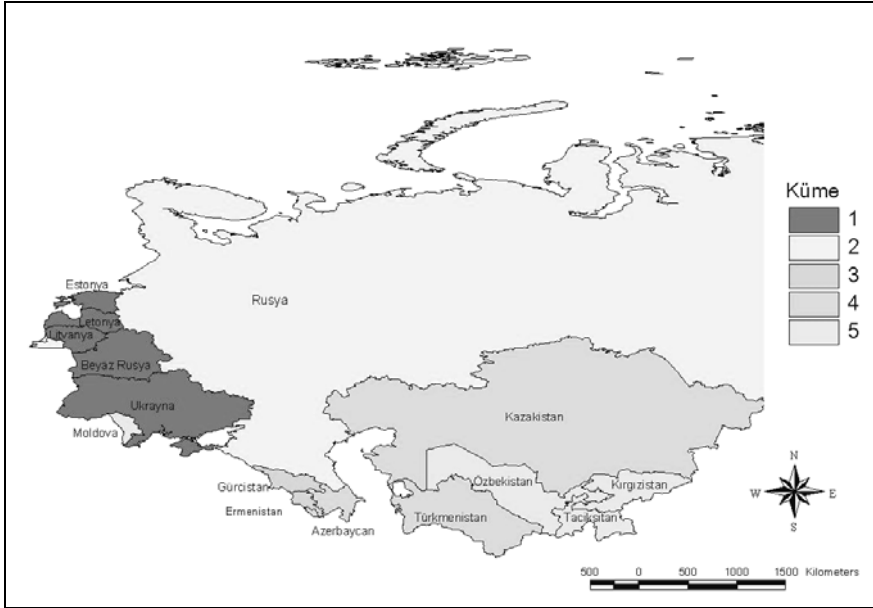

Şekil 3: Ülkelerin İki Birimlik Mesafede Kümelere Ayrılışı

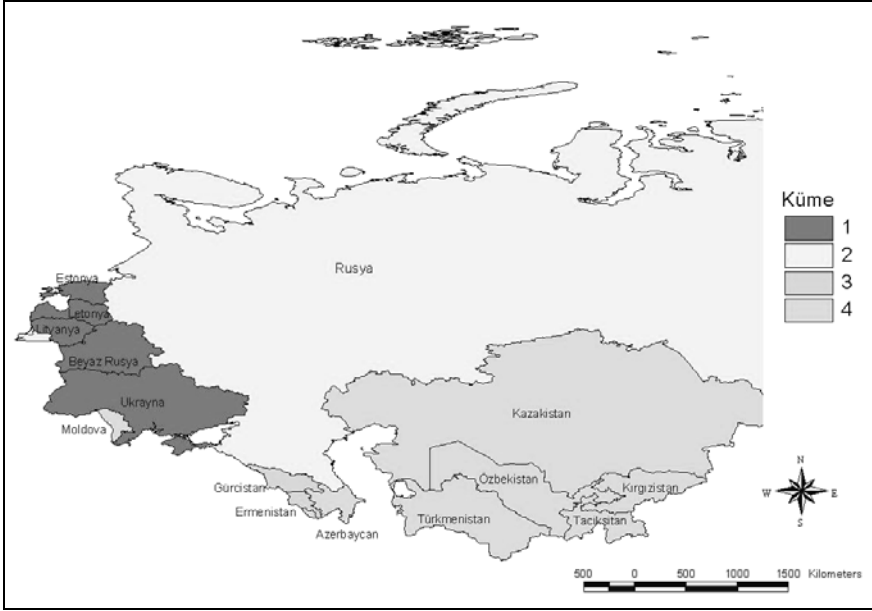
Üç birimlik mesafede; Litvanya kümesi Belarus ve Ukrayna ile birleşerek beş elemanlı, Kırgızistan kümesi Tacikistan ile birleşerek dört elemanlı küme oluşturmuş ve küme sayısı beşe düşmüştür (Şekil 4). Bu mesafede, sosyo-ekonomik bakımdan daha gelişmiş Baltık ülkeleri, Doğu Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinden Belarus ve Ukrayna'yı yanına almaktadır. Baltık ülkeleri tüketim mallarındaki gelişmelere bağlı olarak hayat standardını yükseltirken, Ukrayna ve Belarus demir metalurji sanayisi konusunda önemli yere sahiptir (Uludağ ve Mehmedov 1992: 376). Orta Asya'nın en geri kalmış üç ülkesi (Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan) Moldova'yı da yanlarına alarak dört elemanlı bir küme oluşturmaktadır (Şekil 1).

Dört birimlik mesafede; Azerbaycan kümesi Kırgızistan kümesi ile birleşerek yedi elemanlı küme oluşturmakta ve küme sayısı dörde düşmektedir (Şekil 5). Bu mesafede, Orta Asya ülkeleri tam bir birlik göstermektedir. Doğu Avrupa'nın gelişmemiş ülkesi durumundaki Moldova da bu ülkelere dahil olmaktadır.

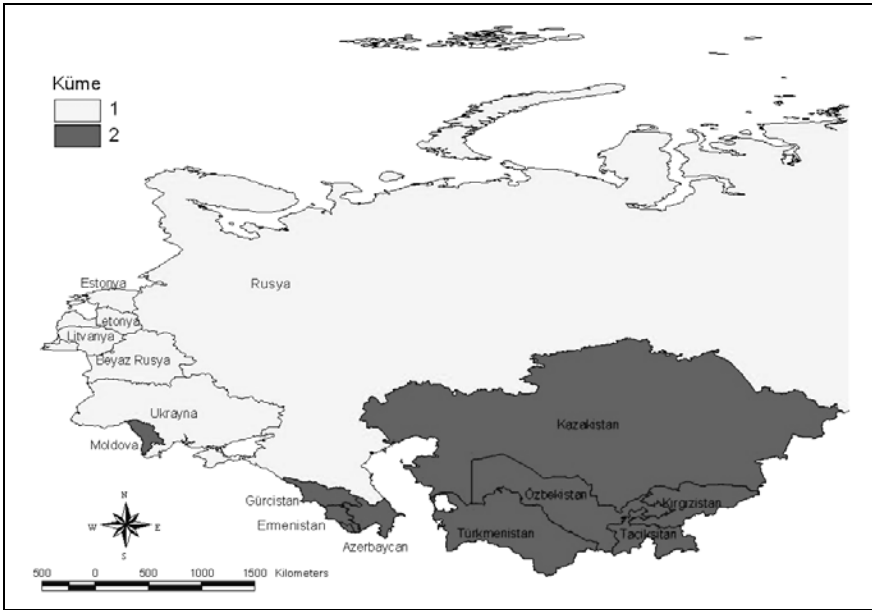
Beş birimlik mesafede, ülkelerin kümeleri arasında bir değişiklik olmamaktadır. Altı birimlik mesafede; Litvanya kümesi Rusya ile birleşerek altı ülkeden oluşan bir küme olurken, Ermenistan kümesi Azerbaycan kümesi ile birleşerek dokuz ülkeden oluşan küme meydana gelmekte ve küme sayısı ikiye düşmektedir (Şekil 6). Bu mesafede Baltık ülkeleri Doğu Avrupa ülkeleri ile (Moldova hariç) birleşirken, Kafkas ülkeleri Orta Asya ülkeleri ile birleşmektedir. Ülkeler arasındaki bu kümeleme ayrılımı SSCB'nin uyguladığı ekonomik ve siyasi politikaların sonucuna uygun olarak gelişen bir sonuçtur.

Şekil 4: Ülkelerin Üç Birimlik Mesafede Kümelere Ayrılışı

Şekil 5: Ülkelerin Dört Birimlik Mesafede Kümelere Ayrılışı

Şekil 6: Ülkelerin Altı Birimlik Mesafede Kümelere Ayrılışı

Bu kümeleme sonuçları, ülkeler arasındaki benzerliklerin oluşmasında tarihi süreçler, fiziki coğrafya özellikleri, siyasi faktörler ve sosyo-ekonomik özelliklerin etkili olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Tarihi ve kültürel benzerlikleri olan ülkelerde benzer sosyo-ekonomik özellikler oluşmuş ve aynı kümede yer almışlardır. Bu özelliklere uymayan Moldova, sosyo-ekonomik bakımdan Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerinden daha geri durumda olduğu için Orta Asya ve Kafkas ülkeler kümesi ile birleşmiştir.

Bize göre en anlamlı kümeleme beşli ve dördü sınıflandırma sonucunda elde edilmiştir (Tablo 3). Beşli sınıflandırmada; Baltık ülkeleri Doğu Avrupa ülkelerinden Belarus ve Ukrayna'yı da yanlarına alarak bir küme oluşturmaktadır. Kafkas ülkelerinden Ermenistan ile Gürcistan kendi aralarında bir küme olarak ayrılmaktadır. Orta Asya'nın, sosyo-ekonomik bakımdan diğerlerine göre daha iyi durumda olan ülkeleri, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan kendi aralarında bir küme oluştururken, daha geri durumdaki Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan Moldova'yı da yanlarına alarak bir küme oluşturmaktadır. Rusya ise hiçbir ülke ile birlik oluşturmamıştır. Dördü sınıflandırmada ise Türk Cumhuriyetleri (Moldova'yıda içlerine alarak) tam bir birlik oluşturmuştur.

Tablo 3: Hiyerarşik Küme Analizine Göre Oluşan Gruplar (Üç Birimlik Mesafede)

	Kümeler ve Küme Üyeliği				
	1	2	3	4	5
1	Litvanya	Rusya	Ermenistan	Azerbaycan	Kırgızistan
2	Latviya		Gürcistan	Türkmenistan	Moldova
3	Estonya			Kazakistan	Özbekistan
4	Belarus				Tacikistan
5	Ukrayna				

3.3. Anglomeratif Çizelge

Aglomeratif çizelgede ise yakınlık katsayısına göre birbirlerine en çok benzeyen ülkeler eşleşmiştir (Tablo 4). Bu metodun sonuçlarına göre, birbirlerine en çok benzeyen ülkeler; Litvanya-Latviya (0,000), Ermenistan-Gürcistan (0,019) ve Kırgızistan-Moldova (0,054) dır. Birbirine en az benzeyen ülkeler ise; Azerbaycan-Estonya (2,166), Estonya-Rusya (1,145) ve Azerbaycan-Ermenistan (0,909) dır. SSCB'den ayrılan ülkeler içerisinde Rusya, alanının büyüklüğü, nüfus fazlalığı ve bu iki özelliğin büyük ölçüde belirlediği bazı sosyo-ekonomik veriler bakımından diğer ülkelere hemen hiç benzememekte ve en fazla benzediği ülke olan Estonya (1,145) ile ancak 13. basamakta bir araya gelmektedir.

Tablo 4. Yakınlık Katsayısına Göre Ülkelerin Benzerlik Durumu

Basamak	Küme 1	Küme 2	Yakınlık katsayısı
1	Litvanya	Latviya	0,000
2	Ermenistan	Gürcistan	0,019
3	Kırgızistan	Moldova	0,054
4	Azerbaycan	Türkmenistan	0,103
5	Estonya	Litvanya	0,154
6	Kırgızistan	Özbekistan	0,207
7	Azerbaycan	Kazakistan	0,287
8	Estonya	Belarus	0,371
9	Kırgızistan	Tacikistan	0,467
10	Estonya	Ukrayna	0,566
11	Azerbaycan	Kırgızistan	0,703
12	Azerbaycan	Ermenistan	0,909
13	Estonya	Rusya	1,145
14	Azerbaycan	Estonya	2,166

Türk Cumhuriyetleri içerisinde birbirine en çok benzeyen ülkeler, Azerbaycan-Türkmenistan (0,103), Kırgızistan-Özbekistan (0,207) ve Azerbaycan-Kazakistan'dır (0,287). Birbirlerine benzeyen Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan hammadde ve enerji kaynakları bakımından zengin ülkelerdir. Bu ülkeler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra uyguladıkları siyasi ve ekonomik reformlarla hayat standartlarını diğer Orta Asya ülkelerine göre daha fazla geliştirmişlerdir. Bu ülkelerin insani gelişmişlik endeksi eşit olup (0,7), eğitim endeksi ve satın alma gücüne göre birbirine daha yakındır. En az benzeyenler ise, Azerbaycan-Kırgızistan (0,703) ve Kırgızistan-Tacikistan'dır (0,467). Kırgızistan, özellikle kişi başına milli gelirin düşüklüğü, işsizliğin fazla olması, ihracatın ithalatı karşılama oranının düşük olması gibi nedenlerle diğer Orta Asya ülkelerinden uzaklaşmaktadır. Türk Cumhuriyetleri dışındaki dokuz ülkeden, Türk ülkelerine en çok benzeyen Moldova olup, en fazla Kırgızistan'a benzemektedir (0,054).

4. Sonuç

1917 yılında sosyal adaleti sağlama, milli geliri tüm topluma yayma düşüncesi ile yola çıkan; sosyalist bir düzen ve merkezi planlama ekonomisi uygulayan SSCB, hayatta kaldığı 70 yılın sonunda hakim olduğu bölge ve milletlerde yoksulluk, sefalet ve gelir dengesizliklerinin daha da artmasına neden olmuştur. Yapılan analiz sonuçlarına göre, ülkeler arasındaki benzerlik ve farklılıklarda coğrafi özelliklerin yanında, tarihi, siyasi, kültürel ve ekonomik politikaların etkili olduğu görülmektedir. Bu faktörlerin bir sonucu olarak, ülkeler sosyo-ekonomik benzerlik bakımından, genel olarak Baltık, Doğu Avrupa, Kafkas ve Orta Asya şeklinde ayrılarak kendi aralarında bir küme

oluşturmaktadır. SSCB döneminde uygulanan siyasi ve ekonomik politikalar sonucunda Slav ve Baltık cumhuriyetlerine tarım, maden ve enerji kaynaklarının birçoğu aktarılmış; sanayi daha çok Slav kökenli cumhuriyetlerde kurulmuştur. Orta Asya ve Kafkas ülkeleri ise, daha çok tarım ve enerji hammadde alanı olarak kullanılmış ve kaynaklar diğer cumhuriyetlere aktarılmıştır. Bu faktörlerin yanında, ülkeler arası kültürel farklılıkların da sosyo-ekonomik gelişmeler üzerinde önemli derecede etkili olduğu görülmektedir. Örneğin, Kafkas ülkelerinden Türk ve Müslüman olan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dan ziyade Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine daha çok benzemekte ve bu ülkelerle bir küme oluşturmaktadır.

SSCB hakimiyeti altında daha az kalan, Avrupa Birliği ülkelerine yakın olan ve bu ülkelerle daha rahat ilişki kurabilen Baltık ülkeleri, en gelişmiş ülkeler olarak kendi aralarında benzerlik kümesi oluşturmaktadır. Doğu Avrupa ülkeleri içerisinde sosyo-ekonomik özellikler bakımından daha geri durumda olan Moldova, komşusu ülkelerle benzeşmemekte ve Orta Asya'nın daha az gelişmiş ülkeleri ile eşleşmektedir. Rusya ise, toprak ve nüfus büyüklüğü, siyasi otorite ve diğer sosyo-ekonomik özellikler bakımından ilk önce tek başına bir küme oluşturmakta, ancak altıncı basamakta Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleri ile birleşmektedir.

Aglomeratif çizelgede yakınlık katsayısına göre, birbirlerine en çok benzeyen ülke Baltık ülkelerinden Litvanya ile Latviya, en az benzeyen ise Kafkas ve Baltık ülkelerinden Azerbaycan ile Estonya'dır. Farklı coğrafi bölgeler arasında birbirine en çok benzeyen ülke ise, Kırgızistan ile Moldova'dır. Moldova, Doğu Avrupa'nın en az nüfuslu ve en geri kalmış ülkesi olup, Orta Asya'nın nüfus bakımından en küçük ülkelerinden biri olan ve hemen hemen en geri durumdaki Kırgızistan ile benzeşmektedir.

Bu analizlere göre, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan on beş ülkede benzerlik ve farklılıkların tarihi, coğrafi, siyasi ve kültürel özelliklere göre şekillendiğini görebiliyoruz. Özellikle coğrafi bütünlüğün olduğu ve kültürel benzerliklerin olduğu ülkeler kendi aralarında benzerlik kümeleri oluşturmaktadır.

Bundan sonraki dönemlerde, ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmeleri, ekonomik bağımsızlığın tam olarak uygulanabilmesi ve ülkelerin dünya devletleri ile bütünleşmesi ile şekillenebilecektir. Eğer, bu bölgedeki ülkeler dünya devletleri ile entegre olursa, yer altı kaynakları ve tarım arazisi bakımından iyi durumda olan Orta Asya ülkeleri, sosyo-ekonomik bakımdan daha hızlı gelişecek ve bölgede gelişmiş ülkeler arasındaki yerini alacaktır.

Kaynaklar

- Ağdaş, O. (2006). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlık Sonrası Temel Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.
- Akçalı, P. (2002). "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlık Dönemi Temel Sorunlarına Genel Bir Bakış". (Ed) E. Gürsoy-Naskali ve E. Şahin. *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*. Amsterdam: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yay. 17-33.
- Arı, T. (1996). "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Sonrasında Avrasya: Din, Etnik Yapı, Ekonomi ve Dış Politika". *Avrasya Dosyası* 3 (4): 27-44.
- Avşar, B.Z. ve F. Solak (1994). *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*. Ankara: Vadi Yay.
- Bilge, A.S. (1995). "Bağımsız Devletler Topluluğu ve Türkiye". *Avrasya Etüdüleri, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı* 4: 63-100.
- Demirkan, H. (1993). "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Yer Altı Kaynakları Potansiyeline Yaklaşım". *Türkiye XIII. Madencilik Kongresi Teknik Oturum Tebliğler Kitabı*. Ankara TMMOB Maden Mühendisleri Odası. 385-395.
- Elibüyük, M. ve G. Altıbayev (2002). *Türkmenistan'ın Ekonomik Atlası*. Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yay.
- Gumpel, W. (1998). "Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişme ve Entegrasyon". *Avrasya Etüdüleri, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı* 13: 19-33.
- İbrahimov, A. ve S. Özözen (2002). *Sovyet Sonrasında Yeni Bağımsız Türk Cumhuriyetleri: Sorunlar ve Gerçekler*, (Ed) E. Gürsoy-Naskali ve E. Şahin. *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*. Amsterdam: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yay. 45-54.
- Kar, M., H. Ağır ve E. Gök (2006). "Merkezi ve Doğu Avrupa ile Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Makro Ekonomik Performanslarının Bir Karşılaştırılması". *Genel Kurmay ATASE Başkanlığı, Stratejik Araştırmalar Dergisi* 4: 63-85.
- Koç, S. (2001). "İllerin Sosyo-Ekonomik Özelliklerine Göre Sınıflandırılması". *Çukurova Üniversitesi 5. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*. 20-22 Eylül. Adana.
- Özey, R. (1996). *Tabiatı, İnsanı ve İktisadi ile Türk Dünyası*. Konya: Öz Eğitim Yay.
- Purtaş, F. (2005). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*. Ankara: BRC Basım.
- Uludağ, İ. ve S. Mehmedov (1992). *Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo-Ekonomik Analizi Türkiye İle İlişkileri*. İstanbul: TOBB Yay.
- Yüce, M. ve M. F. Özbek (2005). "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme". *Akademik Bakış*, 10: 1-20.
<http://www.nationmaster.com>, 13.01.2007.

A Socio-Economic Similarity Analysis for the Member States of the former USSR

Mehmet Gurbüz*
Murat Karabulut*

Abstract: In this study, 36 socio-economic variables were used to determine similarities for 15 countries which became independent of the former USSR. Hierarchical cluster analyses were used to determine resembling country groups in terms of socio-economic conditions. The analyses were supported with dendrogram and agglomerative schedule. Squared Euclid distance and Pearson proximity matrix were used to calculate distances between different provinces to find out country groups with similar socio-economic character. In general, Baltic, Eastern European, Central Asian and Caucasian countries showed similar characteristics within groups. It can be stated that along with geographical setting, historical, political, cultural and economic conditions and policies of countries have played a major role in causing this similarity. The results of the agglomerative schedule indicate that the most similar countries are Lithuania and Latvia, and the least similar countries are Azerbaijan and Estonia. Russia, on the other hand, stands alone as a country resembling none of the others due to its unique socio-economic characteristics determined by factors such as its vast area and high population.

Key Words: USSR, Hierarchical Cluster Analysis, Socio-Economic Resemblance.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Science and Letters / KAHRAMANMARAŞ
mgurbuz@ksu.edu.tr
mkarabulut@ksu.edu.tr

Социально-экономический анализ сходств государств, получивших независимость в результате развала СССР

Мехмет Гурбуз*
Мурат Карабулут*

Резюме: В данном исследовании при использовании 36 социально-экономических переменных показателей пятнадцати государств, получивших независимость в результате распада СССР, сделана попытка объединения в гомогенные группы государств, имеющих схожие структуры, а также показана наиболее схожих между собой государств. Для этого был использован статистический метод анализа иерархической массы. Результаты анализа были дополнены таблицами. Использование матриц при анализе были показаны наиболее схожие по своему развитию государства. Согласно результатам анализа, государства Балтики, Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии схожи между собой в пределах региона. Наряду с географическими особенностями, значительную роль сыграли исторические, политические, культурные и экономические условия. Согласно анализу, наиболее схожими государствами являются Литва и Латвия, наименее схожими государствами являются Азербайджан и Эстония. Россия, учитывая ее такие особенности, как огромная территория, высокая плотность населения, по социально-экономическим показателям не похожа ни на одно государство.

Ключевые Слова: СССР, иерархический анализ группы, социально-экономические сходства.

* Университет Кахраманмараш им. Сугчу Имама, факультет литературы и естественных наук / Кахраманмараш
mgurbuz@ksu.edu.tr
mkarabulut@ksu.edu.tr